

УДК 339.9

Фомічов Костянтин Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин
Центральноукраїнського національного
технічного університету
e-mail: kostyantun_fomichov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2062-6441>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій міжнародного економічного права в умовах глобального розвитку. Встановлено, що процес інтернаціоналізації національних економік викликано, серед усього іншого, подвійний лібералізацією правового режиму – в сфері міжнародного товарообміну (це істотно підштовхнуло розвиток торгівлі) та в області допуску прямих іноземних інвестицій, що у свою чергу, призвело до помітної транснаціоналізації великих підприємств). Визначено, що міжнародне економічне право – це сукупність норм, що регулюють різні за своєю природою суб'єкти у сфері міжнародних економічних відносин: держави, міжнародні організації, багатонаціональні підприємства, юридичні та фізичні особи різних держав. Акцентовано увагу, що глобалізація має комплексний характер, що відповідно має враховуватись при розробці внутрішньої правової політики держави, так і зовнішньої.

Підкреслено, що на міжнародне економічне право як на галузь міжнародного права поширюються основні принципи міжнародного права. Зауважено, що вони визначають загальні норми взаємин держав і конкретизуються відповідно до економічної сфери міжнародних відносин. Такими принципами, визнаними більшістю держав, є принцип невід'ємного суверенітету держав над їх багатствами і природними ресурсами; принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків; принцип економічної недискримінації; принцип рівності і взаємної вигоди держав в міжнародних економічних відносинах; принцип розвитку взаємовигідного співробітництва в галузі торгівлі, економіки, науки і техніки. У статті автор звертає увагу на комплекс правових документів, що чітко формулюють норми-принципи міжнародної торгівлі, визнані сторонами міжнародної торгівлі в якості норм права, що діють в цьому сегменті світової економіки. Зокрема, серед них розглянуто принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА; принципи Європейського договірної права; звід принципів, правил і стандартів *Lex mercatoria*.

Ключові слова: міжнародне економічне право, глобалізація, норми-принципи, договірне право, транснаціоналізація.

Fomichov K. CURRENT TRENDS OF INTERNATIONAL ECONOMIC LAW IN THE CONDITIONS OF GLOBAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of current trends in international economic law in the context of global development. It is established that the process of internationalization of national economies is caused, among other things, by double liberalization of the legal regime - in the field of international trade (this significantly stimulated trade) and foreign direct investment, which in turn led to significant transnationalization of large enterprises). It is determined that international economic law is a set of rules governing entities of different nature in the field of international economic relations: states, international organizations, multinational enterprises, legal entities and individuals of different states. Emphasis is placed on the fact that globalization has a complex character, which should be taken into account in the development of domestic and foreign legal policy.

It is emphasized that the basic principles of international law apply to international economic law as a branch of international law. It is noted that they determine the general norms of relations between states and are specified in accordance with the economic sphere of international relations. Such principles, recognized by most states, are the principle of inalienable sovereignty of states over their wealth and natural resources; the principle of freedom of choice of the form of organization of foreign economic relations; the principle of economic non-discrimination; the principle of equality and mutual benefit of states in international economic relations; the principle of development of mutually beneficial cooperation in the field of trade, economy, science and technology. In the article the author draws attention to a set of legal documents that clearly articulate the norms and principles of international trade, recognized by the parties to international trade as the rules of law in force in this segment of the world economy. In particular, among them the principles of international commercial agreements of UNIDROIT are considered; principles of European contract law; set of principles, rules and standards of *Lex mercatoria*.

Key words: international economic law, globalization, norms-principles, contract law, transnationalization.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток світової економіки знаходиться під впливом процесу глобалізації, який в значній мірі формує нові тенденції в міжнародних економічних відносинах. Трансформується зміст міжнародних економічних відносин, з'являються нові їх риси, нові тенденції під впливом факторів глобалізації. Процеси економічної і політичної глобалізації істотно вплинули на трансформацію міжнародного права. Процес інтернаціоналізації національних економік викликано, серед усього іншого, подвійний лібералізацією правового режиму – в сфері міжнародного товарообміну (це істотно підштовхнуло розвиток торгівлі) та в області допуску прямих іноземних інвестицій, що у свою

чергу, призвело до помітної транснаціоналізації великих підприємств).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення сучасних тенденцій трансформації національної економіки та аспектів ефективної інтеграції України до світової економіки на фоні процесів глобалізації представлено у працях таких вітчизняних науковців як Р. Бірюкова, В. Будкіна, І. Бурковського, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка та ін. Однак, відмітимо що дана тематика викликає сьогодні дискусії у наукових колах, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у аналізі сучасних тенденцій міжнародного економічного права в умовах глобального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсифікація глобалізації у світі стає пріоритетним питанням у дослідженнях науковців. Коло аспектів, що розглядаються в контексті процесу глобалізації включає еволюцію міжнародних відносин, безпеку розвитку політичних, економічних, соціальних систем та, зокрема, проблеми міжнародного економічного права. Однак, більшість з цих аспектів все ж залишаються дискусійними.

Як зазначає Р. Бірюков, глобалізація має комплексний характер, що відповідно має враховуватись при розробці внутрішньої правової політики держави, так і зовнішньої. В умовах сучасної глобалізації й уніфікації міжнародного та національного права першочерговими стають завдання універсалізації внутрішньодержавних принципів та цінностей [3, с. 38].

Визначення правових засад сучасного міжнародного торгово-економічного обороту вимагає системного підходу, що враховує не тільки ситуацію на даний момент регулюючу систему принципів і норм міжнародного права, а й поточний стан регульованих міжнародних економічних відносин. В останні десятиліття в зв'язку з глобалізацією і поглибленням міжнародних зв'язків такі відносини зазнали значної трансформації.

Традиційна, усталена у вітчизняній науці міжнародного права концепція про місце і роль міжнародного економічного права в загальній міжнародно-правовій системі однозначно стверджує, що міжнародне економічне право – це система правових норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з їх діяльністю в сфері міжнародних економічних відносин [11, с. 10]. Однак, останніми роками відмічається нова тенденція в цій сфері розширює коло учасників міжнародних економічних відносин, що є об'єктом регулювання міжнародного економічного права.

Тим часом на міжнародне економічне право, так само як і на інші сфери правового регулювання суспільних відносин, істотний вплив роблять глобалізаційні процеси. На початку ХХІ ст. відчутно позначилася тенденція до об'єднання правових режимів, які застосовуються в таких основних питаннях, як допуск іноземних осіб, в тому числі для здійснення інвестиційної діяльності, і торгівля. У сфері послуг об'єднання режимів вже відбулося, а в інвестиційній сфері цього слід було очікувати. Фактор мобільності міжнародних інвестицій виходить на перший план і вимагає вільного допуску іноземних осіб.

У широкому значенні міжнародне економічне право – це сукупність норм, що регулюють різні за своєю природою суб'єкти у сфері міжнародних економічних відносин: держави, міжнародні організації, багатонаціональні підприємства, юридичні та фізичні особи різних держав. Неоднорідність відносин і їх учасників вимагає спеціальних методів і засобів правового регулювання, що лежать в сфері міжнародного публічного і міжнародного приватного права, а також національного права [5]. Зауважимо, однак, що дана точка зору не підтримується деякими авторами з тієї причини, що необмеженість сфери складаються при цьому правовідносин не дозволяє чітко визначити зміст регульованого предмета.

На відміну від міжнародного публічного права, в якому головне місце займають політичні відносини між державами (забезпечення миру і міжнародної безпеки, розвиток міждержавної співпраці в різних сферах), міжнародне приватне право регулює ті цивільно-правові відносини, які носять міжнародний характер. Тому в міжнародному публічному праві основними суб'єктами є суверенні держави, а в міжнародному приватному праві до таких належать фізичні та юридичні особи. Якщо дві держави укладають між собою договір про двосторонню торгівлю, то цей юридичний акт відноситься до сфери міжнародного, публічного права, а якщо дві фірми з тих же країн укладають угоду про постачання будь-яких товарів, то між ними виникають відносини, що регулюються міжнародним приватним правом.

Держави також можуть виступати суб'єктами міжнародного приватного права, але тільки в певних ситуаціях, наприклад, коли держава стає спадкоємцем власності, що належала фізичній особі. Протягом останнього часу в розвитку міжнародного співробітництва відбулися значимі зміни. Вони привели до значного підвищення ролі міжнародного приватного права. По-перше, слід зазначити глобалізацію в світовій економіці. Якщо століття тому міжнародне економічне співробітництво обмежувалося в основному торговим обміном, сьогодні це не тільки торгівля, а й різноманітні форми промислового та науково-технічного співробітництва, що стосуються інтересів великої кількості учасників такого співробітництва у всіх країнах світу.

Глобалізація світового господарства породила принципово нові економічні суб'єкти – транснаціональні компанії, чия діяльність охоплює території десятка держав на всіх континентах земної кулі. По-друге, глобалізація призвела до зростання міграції населення. Причини цієї міграції різні, але вони породжують у багатьох країнах подібні проблеми, пов'язані з правовим становищем іноземних громадян на їх території. По-третє, бурхливий розвиток, пов'язане з процесом глобалізації масових комунікацій, не

тільки різко розширило інформаційний обмін між країнами, а й породило гостру проблему захисту інтелектуальної власності [10].

На міжнародне економічне право як на галузь міжнародного права поширюються основні принципи міжнародного права. Вони визначають загальні норми взаємин держав і конкретизуються відповідно до економічної сфери міжнародних відносин. Такими принципами, визнаними більшістю держав, є принцип невід'ємного суверенітету держав над їх багатствами і природними ресурсами; принцип свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків; принцип економічної недискримінації; принцип рівності і взаємної вигоди держав в міжнародних економічних відносинах; принцип розвитку взаємовигідного співробітництва в галузі торгівлі, економіки, науки і техніки.

Окрему групу становлять так звані договірні принципи, які набувають дієвості в зв'язку з включенням їх в кожному окремому випадку в відповідні міжнародні договори:

1) принцип найбільшого сприяння, що означає, що одна договірна держава надає іншій державі-учасниці договору, його юридичним і фізичним особам настільки ж сприятливий режим (права, привілеї, переваги, пільги), як і тій, який вона надає або надасть в майбутньому будь-якій третій державі, його юридичним і фізичним особам; цей принцип тісно пов'язаний з принципом недискримінації в міжнародних економічних відносинах, але він не є загальновизнаним, а носить договірний характер;

2) принцип національного режиму, який полягає в тому, що іноземні громадяни, іноземні підприємства і іноземні товари зрівнюються в правах з власними громадянами даної країни, національними підприємствами і національною продукцією;

3) принцип взаємності виражається в наданні іноземній державі, її фізичним і юридичним особам певних прав, привілеїв або пільг за умови, що надає держава, його фізичні та юридичні особи користуються аналогічними правами. Між державами може бути встановлений преференційний режим, за яким державі іншими державами надаються торгові пільги, перш за все щодо митних пільг [1].

Розглядаючи правове регулювання економічних відносин в сучасний період, не можна не враховувати світові інтеграційні процеси в сфері економіки. Все більше питань економічної проблематики виносяться на міжнародно-правове регулювання, і, як наслідок з цього, відбувається збільшення кількості міжнародних договорів, що регулюють економічні відносини. Так, ще в 90-і рр. XX ст. з'явилося кілька правових документів, що чітко формулюють норми-принципи міжнародної торгівлі, визнані сторонами міжнародної торгівлі в якості норм права, що діють в цьому сегменті світової економіки. Наведене і дозволяє їх використовувати в якості міжнародних правових актів арбітражами для вирішення конкретних спорів:

- принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [8];
- принципи Європейського договірної права [7];
- звід принципів, правил і стандартів *Lex mercatoria* [12].

Принципи УНІДРУА були підготовлені міжурядовою організацією - Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (УНІДРУА). Документ не є міжнародною угодою, але в силу авторитетності організації, що його створила, досить часто застосовується при складанні міжнародних контрактів та вирішенні міжнародних комерційних суперечок. Принципи європейського договірної права розроблялися в рамках Європейського Союзу для цілей європейської правової інтеграції.

Практично невідомий в Україні Звід принципів, правил і стандартів *Lex mercatoria* Централ був розроблений в рамках проекту Центру транснаціонального права (Centre for Transnational Law). Міжнародні норми-принципи, регламентовані в наведених документах, універсальні, внаслідок чого на їх застосування не впливають особливості національного права учасників договірних відносин, саме тому вони і використовуються міжнародними арбітрами при вирішенні зовнішньоторговельних суперечок. Розробка вищенаведених документів міжнародно-правового характеру і лягло в основу «прогресуючої кодифікації транснаціонального права» [2] в області правового регулювання міжнародної торгівлі. На нашу думку, звертає на себе увагу наступні аспекти «прогресуючої кодифікації»: - зміна традиційного процесу нормотворчості, а саме право створюється не через формальний процес кодифікації, а шляхом приватних ініціатив науковців і практикуючих юристів; - цей правотворческий процес весь час розвивається, відбувається постійна доопрацювання норм-принципів внаслідок необхідності постійного реагування на зміни, що відбуваються в структурі міжнародних комерційних операцій, і, як наслідок, створення все більш і більш раціональних норм, що відповідають сучасним, постійно мінливих умов міжнародного товарообігу; - автономність, відособленість регламентації міжнародних торгових угод від будь-яких національних систем правового регулювання. Комплекс норм, що складають *Lex mercatoria* і забезпечують регулювання міжнародних торгових операцій, досить великий і включає, на нашу думку, в себе: загальні принципи права, норми-принципи документів міжнародних організацій, широко трактується звичай і звичаю міжнародної торгівлі, арбітражні рішення, міжнародні конвенції, модельні закони міжнародно-правового характеру тощо. Саме в *Lex mercatoria* отримали відображення існуючі тенденції розвитку права для регулювання міжнародних економічних (переважно торгових) відносин при постійно зростаючій динаміці світогосподарських зв'язків і певним відставанням розвитку національного законодавства, яке забезпечує їх регулювання [6].

В умовах глобалізації, створення єдиного економічного простору саме *Lex mercatoria* як кодифіковане

транснаціональне право забезпечує необхідне регулювання міжнародних торгових операцій, знімаючи певне протиріччя міжнародного характеру таких операцій та їх регламентації національним правом, і дозволяє виключити транзакційні витрати, пов'язані із застосуванням національного права до транснаціональних торгових відносин, що може перешкодити розвитку глобального ринку.

Сучасне правове регулювання міжнародної торгівлі пододало «правовий порядок безлічі національних правових систем». Процеси глобалізації надали позитивний вплив на формування сучасного правового регулювання міжнародної торгівлі, внаслідок чого вона набула:

- 1) універсальний характер;
- 2) гнучкість і можливість динамічного зростання;
- 3) неформалізованість і швидкість розвитку;
- 4) опору на торговий звичай і практику [4].

У сучасних умовах правового регулювання міжнародної торгівлі саме Принципи УНІДРУА, Принципи європейського договірної права і Принципи *Lex mercatoria* регулюють структуру комерційного контракту і його виконання, які чітко і сформульовані в вищенаведених міжнародно-правових документах.

Крім цих причин підвищення ролі міжнародного приватного права в нашій країні пов'язано з наслідками здійснювалися протягом останнього десятиліття змін в економічній і політичній сфері. Головне – це збільшення числа учасників зовнішньоекономічної діяльності, зростання іноземних інвестицій, розширення міжнародних контактів на індивідуальному рівні. Все це сприяє розширенню сфери відносин, регульованих міжнародним приватним правом [9].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо відмітити, що сучасна тенденція інтенсифікації міжнародно-правової глобалізації сприяє формуванню нових правових принципів і норм, питання закріплення яких раніше було прерогативою внутрішньої політики кожної з держав. Універсалізація міжнародного економічного права не тільки істотно оновлює державно-правові системи держав-учасниць світового співтовариства, а й сприяє становленню нового суб'єктного механізму, у якому транснаціональні компанії відіграють значну роль у міжнародному ринку. На підставі цього підкреслюємо, що сьогодні активно посилюється взаємовплив та взаємозалежність міжнародного економічного права держав в сучасних умовах світової глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1.Алексєєнко І. Г. Особливості та істотні умови принципів європейського договірної права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2015. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2015/19.pdf
- 2.Ахaimова Е. А. *Lex mercatoria* в практиці арбітражних судів: вопросы применения и признания решений. *Пробелы в российском законодательстве*. 2009. № 4. С. 168-172.
- 3.Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу. *Українсько грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно правові дослідження»*. 2009. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18375/06-Biryukov.pdf>
- 4.Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
- 5.Грабинський М. І. Міжнародне публічне економічне право та міжнародне приватне економічне право: порівняльно-правова характеристика. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3. 2015. С. 257-259. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/75.pdf>
- 6.Михайлов А.К. Щодо концепції *Lex Mercatoria* та її ролі у міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2018. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/117.pdf
- 7.Принципи європейського договірної права. Коментарі та рекомендації / [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. К.: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.
- 8.Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (UNIDROIT): Міжнародний документ від 01.01.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text
- 9.Саакадзе Л. Формування системи взаємодії міжнародних фінансових інститутів в умовах глобалізації. К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2007. С. 101-105.
- 10.Тичина В. П. Роль організації економічного співробітництва та розвитку в умовах глобалізації міжнародних економічних відносин. *Право і суспільство*. № 5. 2016. С. 209- 214. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/5_2016/part_1/40.pdf
11. Чубарев В.Л. Міжнародне економічне право : підруч. К. : Юрінком Інтер, 2009. 368 с.
12. Rivkin D.W. Enforceability of Arbitral Awards based on *Lex Mercatoria*. *Arbitration International*. Vol. 9, №. 1 1993.

REFERENCES:

- 1.Alieksieienko, I. H. (2015). Osoblyvosti ta istotni umovy pryntsyviv yevropeiskoho dohovirnoho prava. [Features and essential conditions of the principles of European contract law]. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*, 6 Retrieved from: http://apnl.dnu.in.ua/6_2015/19.pdf [in Ukrainian].
- 2.Akhaymova, E. A. (2009). *Lex mercatoria* v praktyke arbytrazhnykh sudov: voprosy prymeneniya u pryznaniya resheniy. [Lex mercatoria in the practice of arbitration courts: issues of application and recognition of decisions]. *Probely v rossyiskom zakonodatelstve*, 4, 168-172. [in Russian].
- 3.Biryukov, R. M. (2009). Hlobalizatsiia ta yii vplyv na pravovu sferu. [Globalization and its impact on the

- legal sphere]. *Ukrainsko hretskyi mizhnarodnyi naukovyi yurydychnyi zhurnal «Porivnialno pravovi doslidzhennia»*, 2. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18375/06-Biryukov.pdf> [in Ukrainian].
4. Voitovych, R.V. (2007). *Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichniy analiz): Monohrafiia*. [The impact of globalization on the system of public administration (theoretical and methodological analysis): Monograph]. K.: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
5. Hrabynskiy, M. I. (2015). *Mizhnarodne publichne ekonomichne pravo ta mizhnarodne pryvatne ekonomichne pravo: porivnialno-pravova kharakterystyka*. [International public economic law and international private economic law: comparative legal characteristics]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 3, 257-259. Retrieved from: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/75.pdf> [in Ukrainian].
6. Mykhailov, A.K. (2018). *Shchodo kontseptsii Lex Marcatoria ta yii roli u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi*. [On the concept of Lex Marcatoria and its role in private international law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6 Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/6_2018/117.pdf [in Ukrainian].
7. Pryntsypy yevropeiskoho dohovirnoho prava. Komentari ta rekomendatsii. [Principles of European contract law. Comments and recommendations]. (2013). K.: Asotsiatsiia «ZED» [in Ukrainian].
8. Pryntsypy mizhnarodnykh komertsiiynykh dohovoriv (pryntsypy UNIDRUA (UNIDROIT): Mizhnarodnyi dokument. [Principles of international commercial agreements (UNIDROIT principles): International document]. (1994, January 01). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text [in Ukrainian].
9. Saakadze, L. (2007). *Formuvannia systemy vzaiemodii mizhnarodnykh finansovykh instytutiv v umovakh hlobalizatsii*. [Formation of the system of interaction of international financial institutions in the context of globalization]. K.: Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy [in Ukrainian].
10. Tychyna, V. P. (2016). *Rol orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku v umovakh hlobalizatsii mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn*. [The role of economic cooperation and development in the context of globalization of international economic relations]. *Pravo i suspilstvo*, 5, 209-214. Retrieved from: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/5_2016/part_1/40.pdf [in Ukrainian].
11. Chubariev, V.L. (2009). *Mizhnarodne ekonomichne pravo: pidruch.* [International economic law: textbook]. K. : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Rivkin, D.W. (1993). *Enforceability of Arbitral Awards based on Lex Mercatoria. Arbitration International*, 9 [in English].

Стаття надійшла до редакції: 24.10.2020